

АСОСИЙ ФОНДЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ МОҲИЯТИ ВА УЛАРНИНГ КОРХОНА ФАОЛИЯТИДАГИ ЎРНИ

Сативалдиева Гулчехра Худайбердиевна
АндМИ “Бухгалтерия ҳисоби ва менежмент”
кафедраси катта ўқитувчиси.

Халикова Мохинур
АндМИ “Бухгалтерия ҳисоби ва аудит” йўналиши
2-курс талабаси.

Каримова Ситора
Oriental Universiteti 1-курс магистранти

Аннотация. Мақолада муаллифлар томонидан узоқ муддатли активларнинг корхона фаолиятидаги аҳамияти. Уларнинг таркибида асосий фондларнинг салмоғи ва корхона фаолиятидаги ўрни кўриб чиқилган. Корхонанинг ишлаб чиқариш қуввати, меҳнатнинг қуролланганлик даражаси асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳажмига боғлиқлиги тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар. иқтисодий самарадорлик, модернизация, бухгалтерия ҳисоби, узоқ муддатли активлар, асосий воситалар, ижара, ҳисоб сиёсати,

Мамлакатимизда шаклланаётган янги иқтисодий тузум турли мулкчиликка асосланган. Бунинг учун ҳуқуқий базалар яратилган. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасида мулкчилик тўғрисида”ги қонуннинг кириш қисмида: “Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг самарали амал қилишига ва халқ фаровонлигининг ўсишига имконият яратувчи ҳар қандай шаклдаги мулкчилик бўлишига рухсат берилади”[1] деб таъкидланган. Ҳозирги пайтда мамлакатимиздаги мулк турли субъектларга - давлатга, юридик ва жисмоний шахсларга тегишлидир.

Юридик шахс сифатида корхоналарнинг асосий белгиси уларнинг ўзларига тегишли мулкнинг мавжудлигидир. Айнан шу нарса корхоналарнинг моддий-техник имкониятларини белгилаб беради ҳамда уларнинг иқтисодий эркинлиги ва келажагини тامينлайди. Муайян мулкдан фойдаланмасдан ҳеч бир корхона ўзининг хўжалик фаолиятини амалга ошира олмайди. Корхоналар эгалик қиладиган мулк кўчмас ва кўчириб бўладиган мулкларга ажралади.

Кўчмас мулкка ер участкалари, ер ости бойликлари, махсус сув объектлари ва умуман ер билан боғлиқ бўлган бузилмас нарсалар, шу жумладан, ўрмонлар, кўп йиллик дарахтлар, иншоотлар, бинолар киради.

Кўчириб бўладиган мулкка кўчмас мулкка кирмайдиган нарсалар ҳамда пул

маблағлари ва қимматли қоғозлар киради.

Корхона мулки узоқ муддатли ва жорий активларга ажратилади. Иқтисодий адабиётларда улар ишлаб чиқариш фондлари[2] деб номланади. Бунда корхона мулкининг нафақат ижтимоий кўриниши балки ишлаб чиқариш жараёнидаги роли, аҳамияти ва корхона иқтисодиётига таъсири ҳам ҳисобга олинган.

Узоқ муддатли активлар йирик ва ўрта корхоналар мулкининг 65-85 фоизини ташкил қилади. Унинг тузилиши 1-чизмада келтирилган.

1-чизма.

Узоқ муддатли активларнинг тузилиши

Узоқ муддатли активлар корхона хўжалик фаолиятида узоқ муддат мобайнида қатнашади. Бу амортизация жараёнининг давомийлиги ва айланма тезлигининг секинлиги билан боғлиқ. Шунинг учун улар узоқ муддатли ёки секин айланадиган активлар, деб аталади.

Корхоналарда узоқ муддатли активларнинг тузилиши ва таркиби бири-биридан жиддий фарқ қилади. Бироқ, барча корхоналар узоқ муддатли активлари таркибида асосий фондлар салмоқли ҳиссани ташкил этади.

Асосий фондлар - бу корхоналар томонидан хўжалик фаолиятини юритишда узоқ муддат давомида маҳсулотларни ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ёки хизматларни кўрсатиш, шунингдек, маъмурий ва ижтимоий-маданий функцияларни бажариш учун ишлатиладиган моддий активлардир.

Амалиётда “фонд” сўзи турли маъноларда ишлатилади. У лотин тилидан олинган бўлиб, биринчидан, давлатнинг, корхоналарнинг ва шу кабиларнинг бирор мақсад учун ажратган пул маблағини, иккинчидан, айрим субъектлар тасарруфидаги моддий нарса (масалан, уруғлик фонди, музей фонди, китоб фонди)ни, учинчидан, ижтимоий-иқтисодий соҳаларда фаолият юритаётган субъектлар (Халқаро Валюта Фонди, Жамоат Фонди, Ўзбекистон Тикланиш ва Тараққиёт Фонди кабилар)нинг юридик мақомини ифодалайди. Шу сабабли, мазкур ишда узоқ муддатли активлар таркибидаги асосий воситаларга нисбатан

(моддий нарса, моддий мулк нуқтаи назаридан) синоним сифатида “асосий фондлар” тушунчаси ишлатилади. Маълумки, восита - бу иш, ҳаракат қуроли. Асосий фондлар - бу ўз қийматга эга ва хизмат муддати давомида корхонага даромад келтирадиган моддий активлардир.

Асосий фондлар - бу моддий бойлик бўлиб, ўзининг табиий кўринишини узоқ вақт мобайнида (фойдали хизмат муддати давомида) ўзгартирмайди ва қийматини ишлаб чиқарилаётган маҳсулот қийматига қисмлаб ўтказади. Улар янги қийматни яратишда иштирок этадилар.

Асосий фондларнинг фойдали хизмат муддати, деганда уларнинг техник ҳужатларида кўрсатилган фойдаланиш муддати ёки бундай ҳужжат мавжуд бўлмаган ҳолатларда уларни қабул қилиш комиссияси томонидан ёки корхона раҳбари томонидан белгиланган фойдаланиш муддати (йил, ой) тушунилади. Уларнинг фойдалилиги белгиланган муддатда ишлаб чиқилган маҳсулот, иш ва хизматлар ҳажми билан ўлчанади.

Асосий фондлар жамият моддий бойлигининг асосий қисмини ташкил этади. Уларнинг 65 фоиздан кўпроғи асосий ишлаб чиқариш фондларига тўғри келади.

Асосий ишлаб чиқариш фондлари умумий ишлаб чиқаришнинг моддий-техника базаси ҳисобланади. Улар маҳсулот ишлаб чиқариш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш учун шароит яратадилар, меҳнат буюмлари ва тайёр маҳсулотларни сақлаш ҳамда уларни бир жойдан иккинчи жойга ташиш каби ишларни бажариш учун хизмат қиладилар.

Демак, асосий ишлаб чиқариш фондлари (меҳнат қуроллари сифатида) инсон билан меҳнат предметлари ўртасида туради. Ишчи кучи меҳнат қуроллари ҳаракатга келтириб, улар воситасида меҳнат предметларига ишлов берилади, натижада, истеъмол учун маҳсулот яратилади, иш бажарилади ва хизмат кўрсатилади.

Корхонанинг ишлаб чиқариш қуввати, меҳнатнинг қуролланганлик даражаси асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳажмига боғлиқ. Асосий фондларнинг ва меҳнатнинг қуролланганлик даражасининг ошиши меҳнатга ижодий характер бағишлайди ва жамоанинг маданий-техник даражасини оширади.

Иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши шароитида асосий фондлар ишлаб чиқариш самарадорлигини оширувчи, иқтисодий ўсишни таъминловчи барча омиллар ичида асосий ўринни эгалайди. Улар фойдали хизмат муддати давомида ўзларининг қийматини тўлиқ қоплашлари ва корхонага қўшимча даромад келтиришлари лозим.

Ишлаб чиқариш корхоналарининг иқтисодий самарадорлиги кўп жиҳатдан асосий ишлаб чиқариш фондларининг миқдорий ўсишига эмас, балки улардан

олинадиган самарани оширишга, яъни ишлаб турган асосий фондларнинг ҳар бир сўмига тўғри келадиган маҳсулот (иш, хизмат) ҳажмини кўпайтиришга боғлиқ.

Асосий фондларнинг сифат жиҳатдан ўсиши ва такомиллашиб бориши ишлаб чиқаришнинг юксак техника даражасини таъминлайди ва унинг самарадорлигини оширади. Шу сабабли ҳам, мамлакатимизда миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларини, жумладан, саноат тармоғини модернизация қилишга, техник ва технолагик қайта жиҳозлашга устувор йўналиш деб қаралмоқда.

Амалга оширилаётган кенг кўламли ислохатлар, иқтисодиётнинг эркинлаштирилиши ва модернизациялаш жараёнлари корхоналардаги мавжуд асосий фондлар қийматининг ўсишига ҳамда таркибининг ўзгариб, сифат жиҳатидан такомиллашиб боришига ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар :

- 1.Ўзбекистон Республикасининг “Мулкчилик тўғрисида”ги қонуни, 1990 йил 31 октябрь.
- 2.Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида” ги Ўзбекистон Республикаси Қонунигаўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида. 2016 йил 13 апрель. № ЎРҚ-404.
- 3.Abduvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. –Т.: TDIU, 2019. – 403 b.
- 4.Norbekov D., Misirov K., Tashmanov G'. Moliyaviy va boshqaruv hisobi.O'quvqo'llanma. –Т.: Iqtisod-moliya, 2018. –194 b.
- 5.Jo'raev N., Abduvaxidov F., Sotivoldieva D. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Darslik.-Т.: “Iqtisod –moliya” nashriyoti, 2012 y, 481bet